

To hus fra Porsanger til Norsk Folkemuseum

av Birte Sandvik

Norsk Folkemuseum skal gjenoppføre to hus fra Porsanger. Disse skal fortelle den spennende historien om gjenreisninga av Finnmark etter andre verdenskrig. Bolighuset er fra Olderfjord og fjøset er fra Indre Billefjord. Begge bygningene er gode representanter for gjenreisningsbebyggelsen i Finnmark.

ET TYPISK GJENREISNINGSHUS

Bolighuset som skal gjenoppføres på Norsk Folkemuseum ligger i Olderfjord, på vestsiden av Porsangerfjorden og ca. 60 km fra kommunesenteret Lakselv. Eiendommen er på ca. 40 mål. Huset ble bygd mellom 1950–51, trolig etter typetegninger av Distriktskontoret i Finnmark. Driftsbygningen på eiendommen ble bygd ca. ti år senere enn bolighuset.

Bolighuset er et såkalt korsplanhus hvor rommene er bygd rundt et felles pipeløp. Det er bygd i halvannen etasje med en grunnflate på 58 m². I første etasje er det vindfang, gang, kjøkken, kammers og stue. I andre etasje er det tre soverom, og fra gangen er det utgang til luftebalkong. Huset har full kjeller med matbod, potetbinge, koksbinge, bryggerhus og sauna.

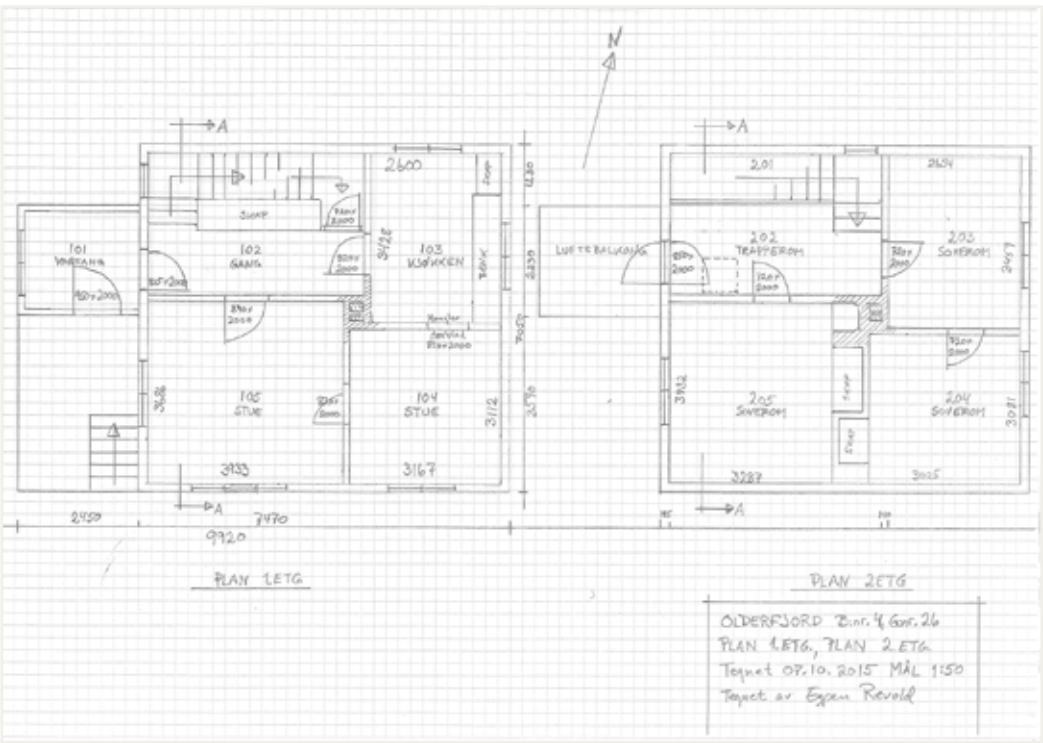
Etter krigen var det stor materialknapphet på grunn av den enorme byggeaktiviteten i Nord-Troms og Finnmark. 12 000 hus skulle gjenreises innenfor et begrenset tidsrom. Dette preger også dette huset. Når det gjaldt kledning av vegger og tak, fantes det bare noen få varianter å velge mellom: porøse trefiberplater, huntonit-plater eller trepanel. Men de færreste kunne velge selv hvilken type de foretrakk. Her måtte man ta det som var på lager hos materialforhandleren. Var det plater

som var tilgjengelig, fikk som regel alle rom i huset plateslåtte vegger, likeledes med trepanel. Kommer man inn i et bortimot uendret gjenreisningshus i dag, ser man derfor raskt om huset er et «platehus» eller «panelhus». Huset fra Olderfjord er det sistnevnte. Alle vegger ble opprinnelig kledd med såkalt geifuspanel (på Østlandet kjent som faspanel). I enkelte hus kunne panelet stå ubehandlet i lang tid, men som oftest ble det oljet eller malt. I dette huset ble kjøkken og soverom malt, mens stue, kammers og trappeoppgang ble oljet. Alle golv i første og andre etasje er i malte golvbord. Tak i kjøkken, kammers, stuer og soverom består av malte trefiberplater med dekkklister som danner et dekorativt mønster. Det er godt med garderobeplass i huset, med store plassbygde skap i gangen og i to av soverommene.

Kjøkkeninnredningen er som i mange andre gjenreisningshus. Et ventilert matskap fra golv til tak står langs ytterveggen. Arbeidsbenken har underskap og skuffer, samt vippekasse for ved under benken. Det er ikke oppvaskkum i benken, men ved døren mot gangen står en servant med underskap. Vannet ble pumpet inn fra egen brønn utenfor huset. Det ble aldri lagt inn kommunalt vann her og heller aldri varmtvannsbereider.

Grunnplan for første og andre etasje av huset fra Olderfjord.

Tegning: Espen Revold/
Norsk Folkemuseum.

Over venstre: Slik så eiendommen fra Olderfjord ut i 1963. Bildet har god oppløsning, og når det forstørres kan man se mange detaljer fra eiendommen. Det henger klær på tørkestativet bak huset. En dyne eller et teppe luftes på luftebalkongen. Det er blomster i vinduene og i blomsterbedene utenfor. Huset er hvitmalt med grønne vindussprosser og dører. Utedoen er malt i samme farger. Gjerder innrammer eiendommen fra hovedveien og ned mot sjøen. Brønnen til venstre for huset forsynte familien med vann. I dag kan man nesten ikke se huset fra veien. Det er nemlig mange tiår siden det beitet dyr her. Driftsbygningen i bakgrunnen er for stor til å gjenoppføres på museet. Foto: Widerøe. Håndkolorert flyfoto, trolig fra 1963. Foto tilhører Arnfinn Arntsen.

Over høyre: Widerøes flyfoto av eiendommen i Indre Billefjord fra 1963. Det røde fjøset skal gjenoppføres på Norsk Folkemuseum.

Foto: Widerøe. Tilhører Porsanger museum.

Under venstre: Kjøkkenet er bortimot uendret fra byggeåret, bortsett fra linoleumsbelegget på golvet, som trolig ble lagt på slutten av 1960-tallet. Den elektriske komfyren kom på plass etter at huset fikk elektrisitet på slutten av 1950-tallet. Det har aldri vært eget baderom i huset. All kroppsvask foregikk på kjøkkenet, og vannet ble pumpet inn fra egen brønn. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum. Under høyre: Trappeoppgangen til andre etasje har opprinnelig geifuspanel. Foto: Birte Sandvik/Norsk Folkemuseum.

Vedkomfyren står inntil pipa, med fliser på vegger og golv. Da huset fikk innlagt elektrisitet på slutten av 1950-tallet, ble det satt inn en elektrisk komfyr i enden av arbeidsbenken.

Alle oppholdsrom hadde vedovner til oppvarming, og i saunaen i kjelleren er det murt opp en stor badstueovn.

Det er gjort svært få strukturelle endringer på huset siden byggeåret. Utvendig har huset opprinnelig panel, vinduer og dører. Andre etasje, kjeller og kjøkken står nærmest urørt, mens kammers og stue i første etasje har fått en lettere modernisering med plateslåtte vegger og linoleumsbelegg. Det er lett å lese bygningens tidligere historie, og den egner seg derfor godt til gjenoppføring på Norsk Folkemuseum.

De fleste gjenreisningshus ble naturlig nok modernisert da infrastrukturen og folks økonomi etter hvert lå til rette for det. Behov for bad og wc medførte ombygginger eller påbygginger. Men i huset fra Olderfjord skjedde ikke dette. Så hvorfor står huset nærmest urørt i dag?

ET HUS – EN HISTORIE

Ole Persen (f.1899) og kona Elvira (f.1905) vokste begge opp i Smørfjord i Porsanger. Hvordan de traff hverandre og ble kjærester, vet vi ikke. Men det første bildet vi har av Ole og Elvira ble tatt etter at de har giftet seg og fått to barn. Da har de flyttet til Russenes i Olderfjord – ikke langt unna nabobygda

Til venstre det eldste bildet vi har av familien Persen – trolig tatt på midten av 1930-tallet. Huset familien bodde i før nedbrenninga, lå litt bortenfor gammen vi ser til venstre. Else sitter til venstre, og til høyre for henne ligger Ole Persen og drikker kaffe. Den lille babyen er gutten som døde. Elvira sitter som nr. to fra høyre. Foto tilhører Arnfinn Arntsen.

Til høyre: Under feltarbeidet i september klarte Norsk Folkemuseums fotograf, Haakon Harriss, å kartlegge nøyaktig hvor familien satt da bildet ble tatt. Vegetasjonen har endret seg mye etter at beitedyra forsvant. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Over: Else, Herman og Arnfinn sitter på trappa foran huset i Olderfjord, hvor de bodde fram til slutten av 1950-tallet. Under: Arnfinn på trappa foran besteforeldrenes hus. Arnfinn vendte tilbake og ble boende i huset med sine besteforeldre fram til konfirmasjonsalderen. Han er derfor en av våre viktigste informanter med hensyn til husets historie. Begge foto tilhører Arnfinn Arntsen.

Smørfjord. Huset de bodde i lå like ved sjøen, og rett bortenfor sto det en gamme. Hvordan nedbrenninga og tvangsevakueringa artet seg for den lille familien, vet vi heller ikke. Men like etter krigen bodde de i en midlertidig brakke på samme sted som det nedbrente huset hadde stått. På slutten av 1940-tallet var de i gang med å bygge nytt hus i Olderfjord, nærmere veien. Huset sto ferdig i 1950–51. De var blitt advart mot å bygge akkurat her. Byggegrunnen består nemlig av ustabil leire. Men grunnmuren ble reist, som på mange andre gjenreisningshus: støpt uten armering, og betongen ble tilført såkalt sparestein for å gjøre betongen drøyere og kostnadene lavere. Dette skulle bli avgjørende for at nettopp Ole og Elvira hus ca. 70 år senere skal gjenoppføres på Norsk Folkemuseum.

I Porsanger var det etter krigen et stort behov for arbeidskraft innenfor veibygging. I tillegg til gårdsbruk og fiske fikk Ole seg jobb som skytebas i veivesenet. Han var også en god smed, og hadde egen smie på eiendommen. Her smidde han blant annet «pik-hakker» som man pigget stein med i forbindelse med veiutbygginga. Elvira var husmor og bondekone med hovedansvar for 8–10 sauer. Da huset var nytt var datteren Else (f.1929) i begynnelsen av 20-årene. Den lille broren hennes døde allerede i spedbarnsalderen.

Else giftet seg med den tre år eldre Herman Arntsen fra Takelvdal i Troms, og ble boende i huset sammen med Ole og Elvira. De bodde på det ene soverommet i andre etasje. I liket med de andre soverommene ble dette bygd etter anbefalinger fra gjenreisningsarkitektene, med to meter lange sengeplasser langs veggene for å unngå sengeplass under vindu. De fikk også satt inn en servant med kaldt vann. Else og Herman fikk etter hvert fire gutter, men på slutten av 1950-tallet bestemte de seg for å flytte til Østlandet. Ole og Elvira ble boende igjen alene i huset, i noen år.

Arnfinn Arntsen (f.1952), den eldste av sønnene til Else og Herman, trivdes ikke så godt på Østlandet, hvor han hadde begynt i 1. klasse. Han savnet bestemor og bestefar i Olderfjord, og fikk lov til å flytte tilbake til huset i Olderfjord, hvor han var født. Her ble Arnfinn boende fram til konfirmasjonsalderen på slutten av 1960-tallet. Da flyttet han tilbake til Østlandet, men besøkte jevnlig sine besteforeldre i Olderfjord fram til de døde.

Nabogutten Finn Harry Johansen (f.1943) var ofte på besøk

Slik ser huset fra Olderfjord ut i dag. Det er bortimot uendret fra byggeåret, men har fått en ny platting med rekkverk utenfor inngangspartiet på 1980-tallet. Da huset var nytt var det nok mange i nabolaget som misunte Elvira luftebalkongen. I en tid med mange smittefarlige sykdommer var det viktig å lufte sengeklærne ofte. Med en luftebalkong i nærheten til soverommene ville husmoren også spare mange skritt og tunge løft. Arkitekt Kirsten Sand kjempet for at gjenreisningshusene skulle få luftebalkong, mens flere av de mannlige arkitektene bak typetegningene var imot. Det flate golvet i balkongen ville kunne medføre lekkasjer og råteskader ved inngangspartiet. Langt ifra alle gjenreisningshusene i Olderfjord fikk luftebalkong, men Kirsten Sand fikk likevel gjennomslag for mange luftebalkonger i både Nord-Troms og Finnmark. Foto øverst: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum. Foto høyre: Birte Sandvik/Norsk Folkemuseum.

hos Ole og Elvira. Det var også naboenta, Anne Britt Nikoma (f.1946). Begge husker kjøkkenbordet ved vinduet. Her drakk Ole og Elvira «morrakaffen», med god utsikt mot sjøen. Og det var ved kjøkkenbordet de satt når folk kom på besøk. Finn Harry husker at kammerset ble brukt som oppholdsrom, mens finstua kun var åpen ved spesielle anledninger og høytider. Og da kunne det være riktig folksomt her! Ole var nemlig veldig glad i sauna, og til jule- og påsketider kom alle naboene hit for å ta fellessauna. For det var ikke alle som hadde egen sauna i huset. Finn Harry forteller at det var Ole som lærte ham alt om fiske i fjellvann. De hadde mange fine turer sammen – også på Oles motorsykkel, en «Tempo», 150 kubikk.

Etter Elvira død i 1981 ble eiendommen solgt til naboenta Anne–Britt Nikoma og mannen hennes. Nikomas familie bodde i Lakselv og fikk etter hvert fem barn. De brukte huset kun som feriebolig, og hadde ikke behov for noen oppgraderinger, som for eksempel innlagt bad og wc. Og nettopp dette reddet huset fra modernisering. Hadde en småbarnsfamilie kjøpt huset som helårsbolig, hadde det trolig sett annerledes ut i dag.

Ole og Elvira i finstua, trolig avbildet på sølvbryllupsdagen like etter at de pusset opp her, på 1970-tallet. Foto tilhører Arnfinn Arntsen.

ET TYPISK GJENREISNINGSFJØS

Fjøset som skal gjenoppføres på Norsk Folkemuseum ligger i Indre Billefjord, også det et sted på vestsiden av Porsanger-fjorden, ca. 30 km sør for Olderfjord og ca. 30 km fra kommunesenteret Lakselv. Eiendommen er på ca. 20 mål og strekker seg helt ned til sjøen. Fjøset ble bygd på slutten av 1940-tallet. Bolighuset ble bygd i 1947-48 og var et såkalt svenskehus – et monteringsferdig hus fra Sverige.

Boligdirektoratet ga ut «Gjenreisningens skissebok for hustyper for Finnmark og Nord-Troms» i 1947. Her er typetegninger for fjøs og låve i forskjellige størrelser. På samme måte som at arkitektene kunne endre på tegningene sammen med byggherren, kunne distriktsagronomene tilpasse tegningene etter behov på stedet. Det er derfor ikke alltid like lett å identifisere uthusbygninger ut fra typetegningene. Fjøset i Indre Billefjord har en grunnflate på 47 m². Sammenlignet med andre gjenreisningsfjøs er det lite, men likevel typisk for fiskerbonden. Fjøsdelen utgjør halvparten av grunnflaten og har en mellomgang med egen dør. Under fjøsdelen er det møkkakjeller med dør på baksiden. Over fjøset og mellomgangen er det et dekke på en halv etasje, mens låvedelen har full takhøyde. Selve fjøskassen er i lafteplank, mens veggene ellers er av bindingsverk. Dette var en vanlig løsning for gjenreisningsfjøsa. Det var viktig at fjøsdelen hvor dyra oppholdt seg var godt isolert. Fjøsdelen har pipe hvor det sto en fjøsgryte.

ET FJØS – EN HISTORIE

De første eiere av eiendommen var Hans Mikelsen og kona Frida Nathalie. Frida hadde fra før tre barn med sin første mann, Sigurd Johansen: Liv (f.1932), Svein Ferdinand (f.1934) og Odd Sigurd (f.1939). Sigurd omkom på sjøen under krigen sammen med fem mann da båten ble senket av tyskerne. Frida giftet seg på nytt med Hans Mikelsen, og han ble stefar til de tre barna. De bodde i Kjølvik før evakueringa. Men deler av Kjølvik skulle

ikke gjenreises etter krigen, og familien flyttet til Indre Billefjord for å bygge hus og fjøs her. De bodde i gamle nede ved sjøen mens bygginga pågikk. Hans var fiskerbonde og Frida husmor og bondekone.

Fridas yngste sønn, Odd Sigurd, ble boende i huset sammen med sin mor etter at stefaren døde på midten av 1960-tallet. Han forteller at i fjøset bodde det stort sett to kyr, noen sauer og en hest. Det var alltid en av kyrne som hette Rosa. Fisken ble sløyet nede ved sjøen, og fiskeavfallet ble blandet med tang og høy og kokt sammen til «løypning» til dyra i fjøsgryta. «Løypninga» ga god lukt i fjøset og kyrne elsket å spise dette.

Odd Sigurd har selv vært fisker hele livet, og fisket i mange år på båt sammen med broren Svein Ferdinand, som var skipper og eier av båten. De fisket mye i Porsangerfjorden, men om sommeren reiste de rundt på fiske i Øst-Finnmark. Det mest innbringende fisket var imidlertid det årlige vinterfisket med garn i Porsangerfjorden.

Bortsett fra noen få år til sjøs har Odd Sigurd bodd på eiendommen nesten hele sitt liv. For fem år siden ble han syk og måtte flytte på aldershem i Lakselv. Men i fjøset henger det fremdeles store mengder fiskegarn og fiskeutstyr, som skal følge med på flyttelasset til Bygdøy.

TO HUS FRA TO EIENDOMMER

Norsk Folkemuseum har altså valgt å sette sammen to bygninger fra to forskjellige eiendommer i samme distrikt. Dette gjør vi fordi bolighuset på den ene eiendommen er i langt bedre stand og har langt mer originalmateriale enn bolighuset på den andre eiendommen. Og fjøset på den ene eiendommen er på grunn av sin størrelse bedre egnet til gjenoppføring på museet enn det andre. Men dette er heller ikke noe nytt for museet, som har lange tradisjoner med å sette sammen hus fra ulike steder i samme tun i friluftsmuseet.

Verken bolighuset fra Olderfjord eller fjøset fra Indre Bille-

I dag er fjøset i litt skrøpelig forfatning, men det skal det ikke være når det står gjenreist på Norsk Folkemuseum!
Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

fjord kan overleve der de nå står. Bolighuset har store setnings-skader i grunnmuren i tillegg til alvorlige taklekkasjer som har ført til omfattende råteskader. Fjøset har også store råteskader. For eierne av bygningene vil det medføre altfor store kostnader å sette dem i stand. Derfor får bygningene et nytt liv på Norsk Folkemuseum.

Takket være gode informanter som Arnfinn Arntsen, Finn Harry Johansen, Anne-Britt Nikoma og Odd Sigurd Johansen har vi langt på vei kartlagt bruks- og beboerhistoriene til husene. Det blir ikke nødvendigvis de beskrevne familiene som skal få «ta husene i bruk» igjen når de står gjenreist på Norsk

Folkemuseum. Men det er likevel viktig å vite så mye som mulig om disse menneskenes liv. For det er gjennom menneskene som har brukt dem at vi blir kjent med husene.

Birte Sandvik er konservator NMF, kulturhistoriker og prosjektleder for innredning av gjenreisningshus på Norsk Folkemuseum.

KILDER

Intervju med Finn Harry Johansen og Anne Britt Nikoma, 21.09.2015.
Intervju med Arnfinn Arntsen, 31.08.2015 og 26.01.2016.
Intervju med Odd Sigurd Johansen, 23.09.2015.
Ingebjørg Hage: *Som fugl fønix av asken? Gjenreisningshus i Nord-Troms og Finnmark*. Ad Notam Gyldendal AS 1999.
Gjenreisningens skissebok 1947. Hustyper for Finnmark og Nord-Troms. Boligdirektoratet.
Arvid Petterson: *Småfolk og drivkrefter*. Porsanger bygdebok, bind 2. Fra 1900 til 1960-årene. Porsanger kommune 1994.

I fjøset henger det fremdeles gammelt fiskeutstyr. Bare dyrene mangler! Fra venstre: Riinakaisa Laitila, konservator ved Porsanger museum, historiker Arvid Petterson og konservator Birte Sandvik under første befaring i fjøset juli 2015.
Foto: Jan Petter Brennsund/Norsk Folkemuseum.

Odd Sigurd Johansen (f.1939) i sitt nye hjem på Porsanger Helsetun i Lakselv, september 2015. I nesten hele sitt liv har han bodd på eiendommen i Indre Billefjord, med unntak av noen få år til sjøs og noen få år på helsetunet. Det var i fjøset han trivdes best. Her hadde han alt fiskeutstyret sitt.
Foto: Birte Sandvik/Norsk Folkemuseum.